

M. T. B. COLLEGE, SURAT

Manuscripts Library

No. ^{Ref.}
^{Ser.} 1411

Title: *Paramusa*
Nimpara

1411

Incomplete

:	:	Paramarśa's Nirūpaṇa	:	Title
:	:	Mahadeva	:	Author
:	:		:	Editor
:	:		:	Year, Vols.
:	:		:	Publisher
1411	:	:	:	Remarks

नानाप्रसिद्धे श्रुत्येनमः नानाशिवेन नम्यरीत्यामसदेवेनधीमता॥ निरूप्यते यरामशोऽनुमादेतुवमदुते
 १ य सत्यप्रियतुतादि स्य सकलानुमिरिसामग्रीसमवधानेपरामर्शविनाऽनुमित्यनुयेनानुमिति
 पतिपरामर्शहेतुः सचव्याप्तिरिशिष्टयज्ञधर्मतानिभूयः॥ व्याप्तिश्च स्वव्यापकसाध्यसामा
 नाधिकरणरूपा॥ तथाच पर्वतोव निम्नानित्याद्यनुमितौ धूमव्यापकवद्विषयानाधिकरणा
 धूमवान्यवतस्याघाकारके परामर्शहेतुनिफलितमिति सिद्धं तः॥ अत्र केचित् पर्वतोव
 निम्नानित्याद्यनुमितौ पर्वतीयधूमव्यापकवद्विरित्याघाकारके पूर्वपरामर्शहेतुः नतक्तः
 तदेतदेकारणतावच्छेदककोटो सामानाधिकरण्यविषयतानिवेशधिकेन गौरवायनेः॥ अ
 थभवन्मते पर्वतीयधूमसमानाधिकरणाभावप्रतियोगितावच्छेदकत्वत्वावच्छिन्नाभावादि
 घटितव्यापकतावगाहितानस्यैव हेतुवफलिते एव न शुद्धधूमसमानाधिकरण्यभावप्रति
 योगितावच्छेदकत्वत्वावच्छिन्नाभावघटितव्यापकतावगादिधूमव्यापकवद्विषयानाधि
 करणधूमवान्यवतस्याकारको यदृशितपरामर्शकालेऽनुमित्यपलायो भवेन्मतेऽतदुक्तं
 एवेति चेन्नैवानहिवयपर्वतीयधूमसमानाधिकरण्यभावप्रतियोगितावच्छेदकत्वत्वावच्छिन्नाभावादि

नानाप्रसिद्धे श्रुत्येनमः नानाशिवेन नम्यरीत्यामसदेवेनधीमता॥ निरूप्यते यरामशोऽनुमादेतुवमदुते
 १ य सत्यप्रियतुतादि स्य सकलानुमिरिसामग्रीसमवधानेपरामर्शविनाऽनुमित्यनुयेनानुमिति
 पतिपरामर्शहेतुः सचव्याप्तिरिशिष्टयज्ञधर्मतानिभूयः॥ व्याप्तिश्च स्वव्यापकसाध्यसामा
 नाधिकरणरूपा॥ तथाच पर्वतोव निम्नानित्याद्यनुमितौ धूमव्यापकवद्विषयानाधिकरणा
 धूमवान्यवतस्याघाकारके परामर्शहेतुनिफलितमिति सिद्धं तः॥ अत्र केचित् पर्वतोव
 निम्नानित्याद्यनुमितौ पर्वतीयधूमव्यापकवद्विरित्याघाकारके पूर्वपरामर्शहेतुः नतक्तः
 तदेतदेकारणतावच्छेदककोटो सामानाधिकरण्यविषयतानिवेशधिकेन गौरवायनेः॥ अ
 थभवन्मते पर्वतीयधूमसमानाधिकरणाभावप्रतियोगितावच्छेदकत्वत्वावच्छिन्नाभावादि
 घटितव्यापकतावगाहितानस्यैव हेतुवफलिते एव न शुद्धधूमसमानाधिकरण्यभावप्रति
 योगितावच्छेदकत्वत्वावच्छिन्नाभावघटितव्यापकतावगादिधूमव्यापकवद्विषयानाधि
 करणधूमवान्यवतस्याकारको यदृशितपरामर्शकालेऽनुमित्यपलायो भवेन्मतेऽतदुक्तं
 एवेति चेन्नैवानहिवयपर्वतीयधूमसमानाधिकरण्यभावप्रतियोगितावच्छेदकत्वत्वावच्छिन्नाभावादि

2

ज्ञानसंभवादिति सामानाधिकरण्याविषयता स्वश्वभनुमितिजननकनावच्छेदककोटौ निवेशनीयेति चेन्न
गनादाववृत्तिरिति ज्ञानकालेऽनुमितिगयाद्यतेतच्च न्यकालेवानाद्यः। अदानीमवृत्तिरग्रहयप्रतिबंधक
सत्वेनानुमित्यापादनासंभवात्॥ नात्य-दृष्टापतेः। यद्वा तद्वारतायकारणतावच्छेदककोटौ व्यापका
शब्दत्रिमत्वमेव निवेशनीयं न तु सामानाधिकरण्याप्यगोरवात्॥ वस्तुतस्तु व्याप्यवृत्तिरपि
संयोगादीनां व्यापकत्वाप्यत्र ये हेतुधिकरणावस्यभावे निरूप्यप्रतियोगित्वेयधिकरणं निश्चिश्यते
किंतु व्याप्यवृत्तिरिति त्वेव प्रतियोगिसमज्ञाग्रहविरोधितानियामकसंबंधावच्छिन्नत्वं निवेश्यते
एवंच न गगनाद्यवृत्ति साध्यकानुमित्याद्यति संभावनापीति ध्येयं॥ नच तथापि व्यापकतावगा
हि ज्ञानहेतुतामते हेतौ साध्यसामानाधिकरण्यासंदेहदशायांतद्विरेकनिर्णयदशायांचानुमित्या
पत्तिरिति वाच्यं। तादृशसंशयदशायां अनुमित्युत्पाददृष्टापतेः॥ तादृशव्यतिरेकनिर्णयदशाया
हेतौ पक्षधर्मताज्ञानविरुहे हेतौ पक्षीयत्वावगाहि व्यापकता निर्णयस्य परामर्शभावादिवानु
मित्यापत्तेरभावात्। हेतौ पक्षधर्मताज्ञानसत्वेव साध्यासामानाधिकरण्याधर्मांतरग्रहकतादृश
व्यतिरेकनिर्णयस्यापि अनुमितौ विरोधित्वस्य तदव्यावश्यकतया विरोधिसत्वेनानुमित्यापादनासं २

मवारवयातादशयतिरेकनिर्णायस्यानुमितौ विरोधित्वानभ्युपगमेतु ममापि तदानीं अनुमिता विशेष घनेः
ननु भवन्मते वक्तृसामानाधिकरणभावे प्रकीरकत्वमविशिष्टकृतमानसशाब्दी धीरा यैर्वत्स कवन्या
घनप्रतिज्ञा सामग्राः प्रतिबंधकत्वस्याधिकस्य कल्पनीयतया पोरवं मन्यते तु अत्र प्रतिज्ञा सामग्री कोले व्या
यक सा मानाधिकरणपरव्याप्ति विशिष्ट हेतु मत्ता परामर्श स्यादवश्यं कृतया ते स्वबाध निर्णाय मुद्रय
तत्र प्रतिबंधकतायाः स्वरूपे नैव तदानीं मुख्य दर्शितोपनीतमानाद्यनुत्याहो य पक्षौ ता दश सामग्री
प्रतिबंधकता या सूत्रा कल्पना तजा घवे । न च व्यापकता ज्ञान हेतुता वादिमी मांस कमते एकदा ज्ञान
द्वययोग यथाभ्युपगमेन कुत्रापि ज्ञान सामग्राः प्रतिबंधकत्व कल्पन मेव नास्तीति वाच्यं । प्रत्यक्षा दो
भिन्न विषयकानुमिति सामग्राः प्रतिबंधकत्व स्पष्टा भाकरणा मपि संमतत्वेन अन्येषां तद्दर्शी का
रस्य सुतरां सिद्धत्वात् अन्यथा वक्ति व्याप्पो धर्मो धर्मवान् श्रियर्वत् इत्यादि ज्ञान सत्वे अनुमिति सामग्रा
हेतुत्वेन तदुत्तरं प्रत्यक्षात्मक विशिष्ट परम्परं स्यात् भवेन्नैयायिक मतं अनुमिति विशिष्ट पराम
र्शयोः कार्यकारणभावे व्यभिचरप्रदर्शकस्य प्रत्यक्ष सामग्रीतोऽनुमिति सामग्र्या बलवत्ता इति नि
तिरेकोत्पद्यते ननु व्याप्या मेरुप्रत्यक्षमिति परामर्श ग्रथीय ज्ञान द्वय हेतुता वादिमी मांस कम तो यस्या

राभावादिवाक्यमिति॥ ननु व्यापकसामानाधिकरण्यापत्तौ हेतुतामते पितृत्ववच्छिन्नव्यापकतावच्छेदकसा
 ध्यतावच्छेदकवच्छिन्ननिर्हृपितसामानाधिकरण्यावच्छिन्नत्वसाधनत्वोभयसंबंधेन किंचिद्विशेष
 प्रकारतत्वेन निर्वह्यते हेतुप्रकारताः अनुगम्यतादृशप्रकारतानिर्हृपितपर्वतत्वावच्छिन्नविशेष्य
 ताशान्तिनिर्णयत्वेन हेतुत्वमुच्यते इति नेतन्मते पितृहेतुतावच्छेदकभेदेन कार्यकारणभावादिवाक्यमि
 ति वाच्यं। नीलधूमव्यापकवन्निस्समानाधिकरणाधूमवान्यवत इति तानादृश्यनुमितेयसंगात्। तत्र
 नीलधूमवस्य धूमवान्तिरिक्तत्वेन पर्वतत्वावच्छिन्नविशेष्यतानिर्हृपितधूमनिष्ठप्रकारतायां धूमव
 स्यप्रथमसंबंधसत्तात्कमसत्पतादृशप्रकारतावच्छेदकत्वेन द्वितीयसंबंधसत्ताच्च॥ पितृत्वसाध्यता
 वच्छेदकेवास्तवत्वावच्छिन्नव्यापकतावच्छेदकत्वनिवेशे इधनव्यापकवन्निस्समानाधिकरणाधनवान्य
 वत इत्यादिज्ञानादनुमित्यनुययति तत्र वन्ति वे इधनत्वव्यापकतावच्छेदकत्वभावाद् इतस्तद्वरणापत्ता
 वच्छिन्नव्यापकतावच्छेदकसाध्यतावच्छेदकावच्छिन्ननिर्हृपितसामानाधिकरण्यावच्छिन्नत्वमेव न त्वमि
 ष्टावच्छेदकतानिर्हृपितहेतुनिष्ठावच्छेदकतानिर्हृपिताधिकरण्यानिष्ठावच्छेदकतानिर्हृपिताधेयत्वनिष्ठा
 ष्टावच्छेदकतानिर्हृपिताभावनिष्ठावच्छेदकतानिर्हृपितप्रतियोगित्वनिष्ठावच्छेदकतानिर्हृपितावच्छेद ४

कवनिष्ठावच्छेदकतानिर्हृपिताभावनिष्ठावच्छेदकतानिर्हृपितसाध्यतावच्छेदकनिष्ठावच्छेदकतानिर्हृपि
 तसाध्यनिष्ठावच्छेदकतानिर्हृपिताधिकरण्यानिष्ठावच्छेदकतानिर्हृपिताधेयत्वनिष्ठावच्छेदकतानिर्हृपि
 तत्वं विवक्षणीयं तत्र च त्वनिष्ठावच्छेदकतायां त्वनिर्हृपकावच्छेदकतानिर्हृपितत्वसंबंधेन किंचिद्विनि
 ष्ठावच्छेदकता विशिष्टा न्यत्वं निवेशनीयमिति नीलधूमव्यापकवन्निस्समानाधिकरणाधूमवान्य
 वत इत्यादिज्ञानादनुमित्यापत्तिस्तत्र धूमवनिष्ठावच्छेदकतायानिरुक्तसंबंधेन नीलधूमनिष्ठावच्छेदक
 ता विशिष्टत्वेन तद्व्यवहारभावादिति विभाव्यते तदानीं नीलधूमव्यापकवन्निस्समानाधिकरणा नीलध
 मवान्यवत इत्यादिज्ञानासंग्रहप्रसंगः तस्य ह्यप्यंतरेण तात्त्विकेण कारणकारणत्वोक्तिविशिष्टाया
 विशिष्टा विशिष्टहेतुभेदेन भवन्मते कार्यकारणभावभेदेऽत आह एवमवनिष्ठावच्छिन्नत्वनिर्वचनाद्यनु
 ते धनोभयमते पितृकार्यकारणभावभेदस्यावश्यकत्वमिति वाच्यं॥ तथाप्यनेनानुमितिसामग्रीप्रति
 बंधकतावच्छेदककोटोसामानाधिकरण्यावगाहितस्य तादृशीयाप्रामाण्यज्ञानाभावस्य त्वानिवे
 शेन व्यापकताज्ञानहेतुतावादिमते एवलाघवसंभवादिति वदन्ति॥ तदेतत्॥ अभावप्रत्यये प्रतियो
 ग्ये शेषादशोधर्मः प्रकारविधया भासते तद्वर्मावच्छिन्नप्रतियोगिताकत्वसंबंधेनैव प्रतियोगिनोऽभावो

६ येन यासाध्याभाववद्विज्ञानस्य लघुशरीरतया लाघवेन तद्वगादिपदमर्शस्येव हेतुवैविध्यमिति वदं
 तिनन्वेतन्मते केवलान्वयिवाच्यत्वादि साध्याभावप्रसिद्ध्या
 साध्याभाववद्विज्ञानस्य लघुशरीरतया लाघवेन तद्वगादिपदमर्शस्येव हेतुवैविध्यमिति वदं
 वपि अभावोऽपि प्रतियोगितासंबन्धेन वाच्यत्वादि साध्याभावप्रसिद्ध्या
 भवेन्नानुपपन्निरिति वाच्यं ॥ तथाप्यभावो न वाच्यत्वादि साध्याभावप्रसिद्ध्या
 नप्रतियोगिताकवाच्यत्वाद्यभावप्रकारकाभावविशेषकवाधनिर्णयपरि शेषदर्शनकाले
 ज्ञातकपरामर्शस्याप्यसंभवेनानुपपत्तितादवस्थात्वात् ॥ अथैकधर्मधर्मितावच्छेदकीकृत्या
 विरुद्धभावाभावोभयप्रकारकनिर्णयानभ्युपगमेनाभावसंबन्धमितावच्छेदकीकृत्याच्यत्वा
 च्यत्वाभावोभयप्रकारकस्याभावेन वाच्यत्वादि साध्याभावप्रसिद्ध्या
 पपत्त्यसंभवः ॥ तथा हि ॥ अभावसंबन्धमितावच्छेदकीकृत्या प्रतियोगितासंबन्धेन वाच्यत्वादि
 न प्रतिवेदिका अभावत्वावच्छेदेन प्रतियोगितासंबन्धावच्छिन्नप्रतियोगिताकवाच्यत्वाद्यभाव
 प्रकारिका निश्चयात्मिका बुद्धिरेव तस्याश्चासंभवः ॥ यतस्तस्यां अभावत्वावच्छिन्ने प्रतियोगितासं

बंधावच्छिन्नप्रतियोगितासंबन्धेन वाच्यत्वादि विशिष्टाभावेभासमानेऽभाववद्विशिष्टे विशेषात्तया
 प्रतियोगितासंबन्धावच्छिन्नप्रतियोगितासंबन्धेन वाच्यत्वादि साध्याभावप्रसिद्ध्या
 तद्वगादिपदमर्शस्येव हेतुवैविध्यमिति वदं ॥ तद्वगादिपदमर्शस्येव हेतुवैविध्यमिति वदं
 भावनिश्चयस्य कार्यकाले समानप्रकारकत्वेनेव तानस्य प्रतिबंधकतया तस्य भिन्नधर्मिकत्वे
 पि प्रतिबंधकत्वात् ॥ ननु भूतलारे शुद्धसंयोगसंबन्धावच्छिन्नप्रतियोगिताकवाच्यत्वाद्यभाव
 श्रयसत्वेपि संयुक्तसंयोगादिपदपरं यत्संबन्धेन घटादिप्रकारकतानोत्पत्त्या शुद्धतत्संयोगकत
 द्विशिष्टबुद्धावेव तत्संबन्धावच्छिन्नप्रतियोगिताकवाच्यत्वाद्यभावनिश्चयस्य प्रतिबंधकत्वे लीकृणीये
 वंचाभावत्वावच्छेदेन प्रतियोगितासंबन्धावच्छिन्नप्रतियोगिताकवाच्यत्वाद्यभावनिश्चयकार्त्तव्ये
 वद्विशिष्टे प्रतियोगितासंबन्धावच्छिन्नप्रतियोगिताकसंबन्धेन वाच्यत्वादि साध्याभावप्रसिद्ध्या
 च्यं ॥ तत्संबन्धावच्छिन्नप्रतियोगिताकवाच्यत्वाद्यभावनिश्चयस्य प्रतिबंधकत्वावच्छेदकीकृत्या
 निवे शभूतलारे संयोगादिसंबन्धावच्छिन्नप्रतियोगिताकवाच्यत्वाद्यभावनिश्चयस्य प्रतिबंधकत्वावच्छेदकीकृत्या
 पकत्वादि विशिष्टसंयोगादिसंबन्धेन घटादि विशिष्टबुद्ध्या यत्तः ॥ ननु भूतलारे तद्वगादिपदमर्शस्येव

